

ساختمان و تجهیزات کتابخانه:

مدیریت و برنامه ریزی

ویرایش دوم

تألیف:

پرویز عازم

تهران:

نشر کتابدار، ۱۳۸۶

عازم، پرویز

ساختمان و تجهیزات کتابخانه: مدیریت و برنامه ریزی/تالیف پرویز عازم- [ویراست دوم].
تهران: نشر کتابدار، ۱۳۸۶.

خ، ۲۴۴ص: مصور، جدول- (کتابدار؛ ۶۹: ساختمان و تجهیزات؛ ۱).

ISBN: ۹۷۸-۹۶۴-۷۱۴۳-۵۴-۷

کتابنامه: ص. ۲۳۹-۲۴۱.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. کتابخانه ها- وسائل و تجهیزات. ۲. کتابخانه ها- معماری. ۳. کتابخانه ها- برنامه ریزی. الف. عنوان. ب. فهرست.

۰۲۲/۹

۱۳۸۶ ۲۲ اس ۲۶۸۴ Z

شماره کتابخانه ملی ۴۶۹۷۲-۸۵ م

عنوان کتاب: ساختمان و تجهیزات کتابخانه: مدیریت و برنامه ریزی (ویرایش دوم)

همراه با سی دی)

نویسنده: پرویز عازم

ناشر: نشر کتابدار

حروفچینی و تایپ: نشر کتابدار

صفحه آرای: حمید محسنی

طرح جلد: دکتر نیما شریفیان (ویستا)

قیمت همراه با سی دی: ۴۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: دفتر خدمات تکنولوژی آموزشی، نشر آموزش کشاورزی

ویرایش اول این کتاب در دو نوبت توسط دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های

عمومی کشور منتشر شد.

نوبت چاپ ویرایش دوم: چاپ اول، نشر کتابدار: ۱۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۱۴۳-۵۴-۷

شمارگان: ۴۴۰۰ نسخه

نشانی توزیع: تهران، صندوق پستی ۱۴۱۵۵/۱۹۷۳، نشر کتابدار

شماره تماس: ۸۸۹۷۹۵۶۱ دورنگار: ۸۸۹۷۹۵۶۰

همراه: ۰۹۱۲۱۸۸۳۵۸۱ و ۰۹۱۲۱۷۶۵۱۲۵

نشانی اینترنتی: www.ketabdar.org

پست الکترونیکی: Mohseni.ketabdar.org

هرگونه استفاده غیرمجاز از تصاویر و محتوای سی دی بدون اجازه کتبی ناشر

پیگرد قانونی دارد.

فهرست مطالب

۱. پیش گفتار ویرایش دوم.....	۱
۲. پیشگفتار ویرایش اول.....	۵
۳. مقدمه.....	۷
فصل اول: تاریخچه بنای کتابخانه.....	۹
مروری بر تاریخچه بنای کتابخانه در جهان.....	۹
قرون هفدهم و هجدهم.....	۱۵
کتابخانه در دوران اسلامی.....	۱۹
بنای کتابخانه در قرن بیستم.....	۱۹
فصل دوم: برنامه ریزی و طرح ساختمان کتابخانه.....	۲۳
مقدمات برنامه ریزی.....	۲۳
مقدمات برنامه ریزی.....	۲۴
کار گروهی.....	۲۵
دست‌اندرکاران عبارتند از:.....	۲۵
سازمان.....	۲۶
برنامه نویسی.....	۲۶
الف. ارتفاع سقف کتابخانه.....	۲۷
ب. گرما.....	۲۷
ج. تهویه.....	۲۸
د. پوشش کف کتابخانه.....	۲۸
ه. پنجره‌ها.....	۲۹
و. نور کتابخانه.....	۲۹
نورپردازی.....	۲۹
نورپردازی و نگهداری و حفاظت.....	۳۱
وظایف کتابدار در خصوص روشنایی.....	۳۱
ز. رنگ کتابخانه.....	۳۱
ح. تزئینات کتابخانه.....	۳۲
ط. حمل و نقل مواد و رفت و آمد مراجعان.....	۳۲
ی. قابلیت جابه جایی و تغییرپذیری.....	۳۲
ل. شکل کتابخانه.....	۳۲
ک. محل کتابخانه.....	۳۲
راهنمای محل کتابخانه.....	۳۳
۱. انتخاب محل.....	۳۳
۲. موقعیت محل.....	۳۳
۳. استفاده مشترک.....	۳۴
۴. اندازه محل.....	۳۴
۵. محیط و فضای داخلی کتابخانه.....	۳۴
۷. شکل و نمای خارجی ساختمان کتابخانه.....	۳۵
۸. تأسیسات و خدمات.....	۳۶
۹. مبلمان و تجهیزات.....	۳۶
۱۰. ساختار و ترکیب ساختمان کتابخانه.....	۳۷
۱۱. شکل و فرم ساختمان کتابخانه.....	۳۷
۱۲. محل و مکان و موضع ساختمان کتابخانه.....	۳۷
فصل سوم: ویژگی‌های ساختمان انواع کتابخانه.....	۳۹
کتابخانه عمومی.....	۳۹
راهنمای طرح و نقشه ساختمان کتابخانه عمومی.....	۴۱
طرح فضای کتابخانه عمومی.....	۴۲
چند توصیه.....	۴۲
کتابخانه‌های عمومی امروز.....	۴۹
کتابخانه‌های بیمارستانی و آسایشگاهی.....	۵۰
کتابخانه زندان.....	۵۰
کتابخانه تخصصی.....	۵۱
کتابخانه ملی.....	۵۱
کتابخانه مدارس.....	۵۱
برخی مسائل مربوط به کتابخانه های کودکان.....	۵۴
رنگ و وسایل و لوازم کتابخانه کودکان.....	۵۹
صندلی های کپه ای یا چندتایی و میزهای نشو.....	۶۰
تصاویر بعضی از لوازم و تجهیزات برای کودکان.....	۶۱
کتابخانه دانشگاهی.....	۶۵
کتابخانه‌های آینده.....	۶۷
فصل چهارم: طراحی و نقشه ساختمان کتابخانه.....	۷۱
همکاری کتابدار با گروه مهندسان.....	۷۱
کتابدار.....	۷۲
مهندس معمار.....	۷۲
موقعیت ساختمان کتابخانه.....	۷۲
آغاز پروژه:.....	۷۴
مطالبات عملی.....	۷۴
خلاصه ثانوی طرح.....	۷۵
خلاصه نهایی طرح.....	۷۵
طرح نقشه:.....	۷۵
طرح تفصیلی:.....	۷۵
برنامهریزی ساختمان کتابخانه عمومی.....	۷۵
بخش اول: مقدمه اصلی و.....	۷۶
بخش دوم: خلاصه فضاها، قفسه‌بندی و.....	۷۶
بخش سوم: اطلاعات اساسی درباره وظایف و.....	۷۶

محل‌های خواندن و مطالعه.....	۱۱۵
استاندارد فواصل میزها و صندلی‌ها و.....	۱۱۵
بلندی میزهای مطالعه.....	۱۱۶
بلندی صندلی.....	۱۱۶
میز مرجع.....	۱۱۶
برگه دان.....	۱۱۷
محل‌های قراردادن مواد کتابخانه.....	۱۱۷
فضاهای مورد نیاز و رابطه بین آن‌ها.....	۱۱۸
بخش آماده‌سازی.....	۱۱۸
فضاهای غیراختصاصی.....	۱۱۸
قطعات یا بخش‌های عملگر و مفید کتابخانه.....	۱۱۹
فضاهای کودکان.....	۱۱۹
مساحت واگردانی و مساحت کل.....	۱۱۹
تصاویر.....	۱۲۲

فصل ششم: گسترش ساختمان و حفاظت ۱۲۳

طرح توسعه و گسترش ساختمان کتابخانه.....	۱۴۳
۱. تغییرپذیری و انعطاف‌پذیری.....	۱۴۴
۲. جامعیت ساختار کتابخانه.....	۱۴۶
۳. دست‌یافتنی و پذیرا.....	۱۴۶
۴. قابلیت گسترش.....	۱۴۷
۵. متنوع و گوناگون شده.....	۱۴۸
۶. منظم و سازمان‌یافته.....	۱۴۸
۷. آرام و راحتی بخش.....	۱۴۸
۸. محیط ثابت و پایدار.....	۱۴۹
۹. ایمنی و حفاظت.....	۱۴۹
۱۰. مقرون به صرفه و سودبخش.....	۱۵۰
فواید کتابخانه باز.....	۱۵۱
حفاظت و ایمنی کتابخانه.....	۱۵۲
۱. سیستم حفاظت از منابع کتابخانه و امانت.....	۱۵۲
۲. سیستم حفاظت در برابر آتش‌سوزی.....	۱۵۳
۳. حفاظت برابر دستبردها.....	۱۵۳
۴. تأمین امنیت و سلامت ارباب رجوع و.....	۱۵۴
مدیریت ایمنی کتابخانه.....	۱۵۴
درهای کتابخانه.....	۱۵۵
پنجره‌های کتابخانه.....	۱۵۵
آتش‌سوزی و وسایل اطفاء حریق.....	۱۵۵
نیازمندیهای حفاظت و ایمنی.....	۱۵۶
ایمنی وسایل و لوازم و تجهیزات کتابخانه.....	۱۵۷

فصل هفتم: فن آوری اطلاعات و ساختمان ۱۵۹

نقش فن آوری.....	۱۵۹
ملاحظات دربار برنامه‌ریزی اقتباس و تطبیق فن.....	۱۵۹
آوری‌های جدید در کتابخانه‌ها.....	۱۶۱
شبکه اطلاع‌رسانی چیست؟.....	۱۶۴
مزایا و فواید شبکه.....	۱۶۴
طراحی داخلی و تجهیزات.....	۱۶۴
شالوده نظام تجمع یا پراکندگی ساختمانی.....	۱۶۵
پراکندگی یا تجمع نقاط دسترسی به اطلاعات.....	۱۶۵
شبکه کامپیوتری.....	۱۶۷
ابزارهای سخت‌افزاری یک ایستگاه.....	۱۶۸
انواع رایانه.....	۱۶۹
کتابخانه دیجیتالی (رقمی).....	۱۷۴
کتابخانه چندمنظوره.....	۱۷۵

فصل هشتم: آرشیوها و منابع دیداری و شنیداری ۱۷۷

بخش چهارم: نیازمندی‌های کلی مهندسی و

طراحی،.....	۷۶
بخش پنجم: اطلاعات ضمیمه.....	۷۶
فهرست مندرجات.....	۷۷
بخش اول.....	۷۷
بخش دوم.....	۷۷
بخش سوم.....	۷۸
بخش چهارم.....	۸۰
فصل پنجم.....	۸۳
استانداردها، بخش‌ها و خدمات کتابخانه.....	۸۳
الف. استانداردهای کتابخانه عمومی.....	۸۴
۱. خدمات کتابخانه‌ای در روستاها.....	۸۶
۲. میزان مجموعه.....	۸۶
۳. فضای مقرر.....	۸۷
ب. استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی.....	۸۸
محل خوانندگان.....	۸۹
استاندارد فضا در کتابخانه.....	۹۰
ج. استانداردهای کتابخانه‌های مدارس.....	۹۴
۱. دبستان.....	۹۴
۲. دبیرستان.....	۹۴
استانداردهای کلی کتابخانه‌های آموزشگاهی.....	۹۴
استانداردهای پرسنلی انجمن کتابداران انگلستان.....	۹۵
استانداردهای پرسنلی انجمن کتابداران آمریکا.....	۹۵
مجموعه‌سازی.....	۹۵
برنامه‌ریزی و همسان‌سازی.....	۹۶
د. استاندارد کتابخانه‌های تخصصی.....	۹۷
استانداردهای کلی کتابخانه تخصصی.....	۹۷
استانداردها، فضا سازی و چیدمان.....	۹۹
قفسه‌ها.....	۹۹
بلندی قفسه‌ها.....	۱۰۰
قفسه بندی بسته.....	۱۰۰
قفسه بندی باز.....	۱۰۱
ظرفیت بارگیری قفسه‌ها.....	۱۰۲
رف‌های متحرک و ثابت.....	۱۰۵
بخش امانت.....	۱۰۶
محل‌های خدمت رسانی به اهل مطالعه.....	۱۰۷
بخش‌های موضوعی یا رسانه‌ای.....	۱۰۸
اتاق‌های دیگر.....	۱۰۸
کمک به خوانندگان و میز پرسش و جست و جو.....	۱۰۹
فهرستگان.....	۱۰۹
سرسرای ورودی.....	۱۰۹
نمایش کتاب.....	۱۱۰
تسهیلات تفریحی و سرگرمی برای اهل مطالعه.....	۱۱۰
تسهیلات سرویس دستشویی و صندوق‌های امانت.....	۱۱۱
و جا لباسی برای مراجعان.....	۱۱۱
فروشگاه کتاب.....	۱۱۱
محل‌های کارکنان.....	۱۱۲
فهرست نویسی و رده‌بندی.....	۱۱۲
خدمات فنی و مدیریت اداری.....	۱۱۳
مخزن کتابخانه.....	۱۱۳
کارگاه صحافی.....	۱۱۴
بخش فتوکپی.....	۱۱۴
بخش حفاظت و نگهداری.....	۱۱۵
بخش آموزش کارکنان.....	۱۱۵

۲۲۵	۷. برگه ذخیره.....
۲۲۵	۸. دفتر ثبت.....
۲۲۶	۹. برگه‌های امانت بین کتابخانه‌ها.....
۲۲۶	۱۰. برگه موعود برگشت.....
۲۲۷	لوازم ماشینی.....
۲۲۸	مواد دیداری و شنیداری.....
۲۲۹	ابزارهای تکنولوژی اطلاع‌رسانی.....
۲۲۹	راهنماها و نشانه‌های کتابخانه.....
۲۳۰	نشانه‌ها و نمادهای ارتباطی.....
۲۳۱	اصول ایجاد و کاربرد مؤثر و مفید راهنما.....
۲۳۱	راهنماهایی که برای کتابخانه توصیه می‌شوند.....
۲۳۲	همکاری گرافیکست با مهندس ساختمان.....
۲۳۲	برخی از علایم و راهنماهای عمومی.....
۲۳۲	محل راهنماها.....
۲۳۴	رنگ راهنماها.....
۲۳۴	معانی رنگ‌ها.....
۲۳۵	آرم کتابخانه.....
۲۳۵	ورودی کتابخانه.....
۲۳۵	داخل کتابخانه.....
۲۳۶	فهرست نیازمندی‌های وسایل و تجهیزات.....

۲۳۸	منابع و مآخذ.....
۲۴۱	نمایه.....

۱۷۸	مرکز رسانه‌ها.....
۱۸۰	فضای نگهداری رسانه‌های دیداری - شنیداری.....
۱۸۱	ویژگی‌های رسانه‌های دیداری - شنیداری و.....
۱۸۲	کلیاتی درباره بخش اسناد و مرکز منابع دیداری.....
۱۸۳	انواع منابع دیداری و شنیداری و لوازم و.....
۱۸۷	تجهیزات دیداری - شنیداری.....
۱۹۰	اقدامات حفاظتی و ایمنی در مراکز اسناد و.....
۱۹۱	حفاظت در مقابل رطوبت، خشکی، تغییرات.....
۱۹۳	مقررات ایمنی و حفاظت اسناد و.....
۱۹۳	حفاظت اسناد و مدارک کاغذی.....
۱۹۳	نقل و انتقال و حفاظت اسناد و منابع و.....
۱۹۴	سالن سخنرانی، نمایشگاه و رسانه‌های.....
۱۹۴	ارتفاع سقف و بلندی قفسه‌ها.....
۱۹۴	دیوارها و پنجره‌های بیرونی.....
۱۹۴	کفپوش سالن‌ها و اتاق‌های آرشیو.....
۱۹۵	تجهیزات الکتریکی و الکترونیکی.....

فصل نهم: لوازم و تجهیزات ۱۹۷

۱۹۸	وسایل و تجهیزات کتابخانه را به دو طریق.....
۱۹۹	یک نمونه قرارداد یا ضمانت‌نامه.....
۲۰۰	مناقضه.....
۲۰۱	نکات قابل ملاحظه.....
۲۰۳	الف. انتخاب وسایل و تجهیزات.....
۲۰۴	ب. مشخصات اصلی وسایل و تجهیزات.....
۲۰۴	نکات اصلی.....
۲۰۵	معرفی انواع لوازم چوبی و فلزی.....
۲۰۵	صندلی مطالعه.....
۲۰۶	میزهای مطالعه.....
۲۰۶	میز مطالعه تک نفره.....
۲۰۶	میز مطالعه چهار نفره.....
۲۰۸	۳. قفسه کتاب.....
۲۰۹	۴. قفسه مجلات.....
۲۱۱	۵. میز امانت.....
۲۱۲	۶. میز تحریر معمولی.....
۲۱۲	۷. برگه‌دادن.....
۲۱۴	۸. جارو زنامه‌ای.....
۲۱۵	۹. جای فرهنگ و اطلس.....
۲۱۵	۱۰. جای نقشه (نقشه‌دان).....
۲۱۷	۱۱. قفسه نمایش کتاب.....
۲۱۷	۱۲. کاردکس.....
۲۱۸	۱۳. چرخ کتاب (کتاب‌بر).....
۲۱۹	۱۴. چهارپایه یا پلکان کتابخانه.....
۲۲۰	۱۵. فرازه (کتاب‌گیر).....
۲۲۰	۱۶. جزوه دان.....
۲۲۱	۱۷. مهرهای کتابخانه.....
۲۲۱	۱۸. کره جغرافیایی.....
۲۲۱	۱۹. راهنمای کشوی میز امانت و برگه‌دان.....
۲۲۲	۲۰. رج‌بند یا سورتر.....
۲۲۲	انواع لوازم کاغذی.....
۲۲۲	۱. فهرست‌برگه.....
۲۲۳	۲. برگه امانت.....
۲۲۴	۳. برگه درخواست عضویت.....
۲۲۴	۴. کارت عضویت.....
۲۲۴	۵. کارت کتاب برای جیب کتاب.....
۲۲۵	۶. جیب کارت.....

پیش گفتار ویرایش دوم

نگارنده در حدود هشت سال پیش، پس از سال ها کار در انواع کتابخانه، مطالعه، یادداشت برداری و گفت و گو و بحث های کلاس های درس و روش هایی را که در هر دوره به کار می گرفت توانست راهی هرچند کوتاه به سوی ساختار و ترکیب این کتاب ببرد و بکوشد تا کتاب در حد بضاعت اهمیت ساختمان و تجهیزات کتابخانه را - که یکی از پاره های درخت دانش و دانش شناسی است - بنمایاند. متأسفانه نظام برنامه ریزی و طرح و نقشه ساختمان انواع کتابخانه ها در کشور از زمان انتشار ویرایش نخست تا کنون هنوز جایگاه مناسب و شایسته خود را پیدا نکرده است و کتابی درخور نیز منتشر نشده است. به همین دلیل اکنون با نگرش تازه تر و با تجدید نظر و افزونی کاستی های لازم، بار دیگر آن را در معرض آزمون دانشجویان عزیز و کتابداران ارجمند می گذارد.

بعضی می گویند نقش کتابخانه از نظر تاریخی با انقلاب دیجیتالی تضعیف گردیده و سنتی شده است و در عصر اطلاعات انبوه و لحظه به لحظه ای، مخازن کتابخانه ها دیگر قدیمی و منسوخ گردیده اند؛ کتابخانه های امروز باید انبوهی از خدمات را با سرعت و دقت در دسترس مراجعه کننده حضوری و تلفنی بگذارند و خواسته ها و مطالبات فن آورانه را که پیوسته در حال افزایش است به قلب جامعه نیازمند اطلاعات برسانند. در همین حال کتابداران و کتابخانه ها، آینده بالقوه را با نیازهای دائمی در حال تغییر به چالش می کشند و فراهم آوری و اشاعه اطلاعات را با ساختمان های فعلی کتابخانه سازگار می کنند. اما مشخصاً نمی توان گفت که بالفعل چه تغییرات و تحولاتی در راه است و چه راهکارهایی را باید برای تحول ساختاری کتابخانه اندیشید تا پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی فردا باشند.

در حال حاضر دو وظیفه آغازین کتابخانه ها برای آینده عبارتند از: فراهم آوری، ذخیره سازی و سازماندهی انواع گوناگون منابع اطلاعاتی و دانش مانند کتابها، نشریات و سایر منابع الکترونیکی، نوارهای ضبط شده، انواع رسانه های دیداری و شنیداری و دیسک فشرده که رایج ترین نوع مواد الکترونیکی موجود است؛ ایجاد فرصت دسترسی و دستیابی افراد به آن اطلاعات در هر زمان و مکانی که خواهان اطلاعات گزینشی خود می شوند.

در حقیقت کتابخانه باید دارای فضایی باشد که تمامی خدمات کتابخانه ای را به شایستگی ارائه دهد. اگر دیروز به کتابخانه می رفتیم و کتابی را برای مطالعه در داخل

کتابخانه یا منزل به امانت می‌گرفتیم، امروز همان کتاب و یا هم تراز آن را می‌توان به صورت الکترونیکی نیز درخواست کرد و در مواردی دیگر نیازی نیست حتی به کتابخانه برویم، منابع الکترونیکی به شدت در حال افزایش است. شبکه‌های محلی و گسترده بخصوص شبکه اینترنت و ارتباطات راه دور بسیاری از محدودیت‌های زمانی و مکانی را از بین برده‌اند یا کاهش داده‌اند. اکنون کتابخانه به خانه ما آمده است.

کتابخانه‌ها از طریق اتصال و ارتباط با شبکه جهانی وب از نظر کمیت و حجم منابع به صورتی بسیار گسترده بزرگ شده‌اند. اگرچه به همین میزان از نظر کیفیت، هم زمان با افزایش روز افزون استفاده‌کننده و تولیدکننده اطلاعات نیز مواجه شده‌ایم؛ به این معنی که نوع پاسخگویی به سؤالات و خواسته‌ها به سرعت تغییر کرده و ذخیره اطلاعات در اثر تولید مضاعف و بی‌وقفه به صورتی انفجاری توسعه پیدا کرده است. درحالی که مقدار بسیار کمی از این تغییر و تحولات مدیون برنامه‌ریزی‌ها و الزامات طراحان و مهندسان ساختمان کتابخانه‌ها بوده است. خوشبختانه بیشتر مهندسان طراح، آگاهی از آنچه امروز وجود دارد و مطمئناً آن چه که فردا تولید می‌شود را اساس کار قرار داده‌اند. اگرچه فن‌آوری اطلاع‌رسانی به طرز چشمگیر و فوق‌العاده‌ای در ده سال گذشته تغییر کرده و بدون شک در ده سال آینده باز هم تغییر خواهد کرد. در حقیقت ساختمان کتابخانه‌های فعلی به مثابه مدل و نمونه عمل می‌کنند و باید مورد نقد، تجدید نظر و توسعه قرار گیرند. ورود و رواج کامپیوتر در کتابخانه‌ها طراحی و تدارک فضاهای متفاوت و متمایز از گذشته را - با محیطی راحت و مطمئن - الزامی کرده است. اکنون نظام‌های انتقال اطلاعات و دانش از طریق کابل‌های برق و تلفن نیز انجام می‌شود. در چنین مواردی سطوح صاف و مسطح برای حمل و نقل چرخ‌های کتاب و نشریه کارآیی خود را از دست خواهند داد. در حالی که سامانه برق‌رسانی و نظام‌های ارتباطی در ساختمان کتابخانه‌های جدید سرنوشت ساز است، تأمین و کنترل خطوط مخابراتی پرسرعت و برق‌رسانی - به ویژه روشنایی دراز مدت و شبانه‌روزی - با ساختمان کتابخانه ارتباط ساختاری پیدا کرده است.

امروز تعداد کتاب‌ها و نشریات در کتابخانه‌ها افزایش قابل ملاحظه‌ای یافته است، در آینده‌ای نزدیک الزاماً باید بسیاری از این مجموعه‌ها به فرم الکترونیکی و دیجیتالی منتقل شوند. به یقین در نوع وظایف و خدمات و تجهیزات کتابخانه تغییرات بنیادی شکل می‌گیرد و نظام فراهم‌آوری و دسترس‌پذیری بسیار گسترده خواهد شد به صورتی که کتابخانه‌ها نه تنها به ذخیره حجم عظیمی از اطلاعات می‌پردازند بلکه خودشان عملاً دانش و اطلاعات را در قالب‌های چاپی و الکترونیکی تولید می‌کنند. به طور کلی از زمان انتشار ویرایش اول کتاب تا کنون تغییرات و بحث‌های جدید زیادی در حوزه ساختمان و تجهیزات کتابخانه‌ها مطرح شده‌اند: از کتابخانه‌های الکترونیکی و مجازی و بدون کاغذ تا انواع شبکه‌های الکترونیکی و کتابخانه‌ای و اطلاعاتی و غیره که تغییر زیادی را در ساختمان کتابخانه‌ها و

خدمات آن بوجود آورده است. سعی شده است تا در حد ممکن بازتابی از این تغییرات را در کتاب حاضر نیز ببینید.

با توجه به آینده نگری‌ها و معیارهای ذکر شده، مطالب کتاب حاضر نسبت به ویرایش قبلی تفاوت‌های اساسی نموده است و علاوه بر بازنگری مطالب قبلی، افزوده‌های زیادی هم دارد. مروری زودگذر بر تاریخچه ساختمان کتابخانه در جهان، برنامه ریزی و طرح و نقشه کتابخانه‌ها، ویژگی‌های ساختمانی انواع کتابخانه‌ها، طراحی و نقشه ساختمان کتابخانه، طرح توسعه، بازسازی و نوسازی کتابخانه‌ها، استانداردهای ساختمان و لوازم و تجهیزات، آرشیوها، منابع دیداری و شنیداری، فناوری اطلاعات و منابع الکترونیکی و ساختمان و تجهیزات کتابخانه، نام و مشخصات وسایل و تجهیزات کتابخانه، تعریف و نمونه‌های راهنماها و نشانه‌های کتابخانه و بازاریابی در کتابخانه‌ها از مباحث اصلی این کتاب است.

کوشش شده در توسعه فن آوری‌های اطلاعات و ارتباطات به ویژه در تجهیزات سخت افزاری کتابخانه مانند انواع رایانه، ابزارهای دیداری - شنیداری، ماهواره‌های مخابراتی راه دور (ابزارهای ارتباطی دوربرد)، شبکه‌های اینترنتی و اطلاع رسانی و محمل‌های اطلاع رسانی چون دیسک فشرده، نوار، صفحه و غیره مباحث جدیدی مطرح شود.

تلاش شده است تا در حد ممکن از تصاویر گویا و متناسب با محتوای مورد نظر استفاده شود. اما کتاب چاپی و نیز هزینه‌های زیاد انتشار آن محدودیت و مانع بزرگی برای استفاده از تصاویر متنوع و بخصوص رنگی است. به همین دلیل برای رفع این نقیصه و کارایی بیشتر، همراه کتاب یک سی دی منتشر شده است که علاوه بر تصاویر متنوع و فراوان مربوط به جنبه‌های مختلف ساختمان و تجهیزات کتابخانه، حاوی خلاصه‌ای از محتوای کتاب نیز هست. ضمناً برای کاهش حجم کتاب و هزینه آن، بسیاری از مطالب جدیدی که حتی در کتاب موجود نیست در سی دی عرضه شده است. ابیاتید محترم می‌توانند از این سی دی برای تدریس محتوای کتاب استفاده کنند. همچنین بر اساس سیاست‌های جدید ناشر، محتوای کتاب با استفاده از این سی دی با سرعت بیشتر و در هر زمانی که لازم باشد روزآمد می‌شود؛ بدون آن که هزینه‌های اضافی برای آن دریافت شود. بدیهی است نظرات و پیشنهادات شما در سریع‌ترین زمان ممکن مورد توجه قرار می‌گیرد. در مرحله اول اصلاحات را در سی دی اعمال می‌کنیم و در گام‌های بعدی کتاب چاپی را مورد تجدید نظر قرار می‌دهیم.

برای پرهیز از تکرار نام کتاب‌ها و اسنادی که در هر فصل بنا به مورد از هر یک از آن‌ها استفاده شده است، مشخصات کتابشناسی و معرفی کوتاهی از آن‌ها در پایان این اثر آمده و معادل انگلیسی اصطلاحات و نام اشخاص به حروف لاتین در پایان هر صفحه گنجانیده شده است.

در پایان لازم می‌دانم از مدیر محترم مؤسسه انتشاراتی کتابدار، حمید محسنی به خاطر مدیریت خردورزانه و بازنگری‌هایشان در محتوی و ادبیات این کتاب قدردانی و تشکر کنم. بسیاری از عکس‌های لوازم و تجهیزات این کتاب را دکتر نیما شریفیان گرفتند و تمام

تصاویر دیگر کتاب و سی دی را نیز وی بازسازی و آماده چاپ کردند. خانم اکرم رزمپور سی دی کتاب را آماده کردند و در آماده سازی کتاب نیز همکاری زیادی داشتند. خانم ندا آذری در آماده سازی و نمونه خوانی اولیه کتاب همکاری داشتند. خانم مرضیه سلطانی در صفحه آرایی و نمایه سازی کتاب همکاری نمودند و رزیتا بهزادی در نمونه خوانی و ویرایش کتاب و آماده سازی فایل کتاب نقش مؤثری داشتند. آقای بهرام محسنی در انتخاب و آماده سازی لوازم و تجهیزات برای عکس برداری و سایر مراحل نشر کتاب همکاری نمودند. کتابخانه مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی و کتابدارانشان منابع اطلاعاتی باارزشی را در اختیار مؤلف و ناشر این اثر گذاشتند. بی شک، نهادها و افراد دیگری نیز برای انتشار این کتاب کمک نمودند. این همکاری های گروهی نقش زیادی در توسعه محتوای این کتاب و متمایز نمودن آن از ویرایش قبلی داشت. بدین وسیله از تمام این عزیزان و سایر عوامل نشر این کتاب و سی دی همراه و همین طور افرادی که نامشان در این جا ذکر نشده است صمیمانه تشکر و قدردانی می شود.

پیش‌گفتار ویرایش اول

به مناسبت‌های مختلف که با کتابداران به ویژه مسئولان کتابخانه‌ها صحبت می‌شود، جملگی از مقررات دست و پا گیر اداری، تنگناهای بودجه و کمبود پرسنل، مشکلات و نواقص ساختمانی، کمبود فضای مطالعه و محل مواد و منابع و نیز کسری وسایل و تجهیزات کتابخانه‌ها گله مندند و البته از کنار این قضیه می‌گذرند. یکی از دلایل بی تفاوتی این است که کتابداران در برنامه‌ریزی و طرح نقشه ساختمان و سازمان کتابخانه عملاً مشارکت و نقشی ندارند، درحالی که آنان صاحبان اصلی کتابخانه‌ها هستند و نه تنها سال‌ها بلکه عمر خود را در کتابخانه می‌گذرانند و میراث فرهنگی جوامع بشری و دانش و تکنولوژی و اطلاعات دستچین شده و به روز را در دسترس علاقه‌مندان قرار می‌دهند.

بنابراین برای رسیدن به این اهداف علاوه بر مواد و منابع کتابخانه‌ای به ساختمان و تجهیزات روزآمد و کارساز نیاز مبرم دارند. به کتابداران باید فرصت و مجال داده شود تا درباره نقشه ساختمان کتابخانه، محل و موقعیت آن و نیازمندی‌های اساسی ساختمان اظهار نظر کنند. باید از آنان دعوت شود تا در جلسات هیأت مدیره سازمان یا مؤسسه یا گروه ساختمانی شرکت کنند. نظر و پیشنهادهایشان در صورت جلسه مذاکرات منعکس شود و مورد توجه قرار گیرد. درحقیقت، کتابدار باید از مرحله برنامه‌ریزی و برنامه نویسی گرفته تا سازماندهی، انتخاب مهندس معمار و مشاوران و واگذاری پروژه ساختمانی به پیمانکار و انتخاب وسایل و تجهیزات تا پایان کار پروژه نقشی مؤثر و فعال ایفا کند.

ما همیشه شاهد بوده‌ایم که کتابخانه ساخته و پرداخته می‌شود، مواد و منابع آن به هر طریق سفارش و فراهم می‌آید، محل مطالعه آماده بهره بردای می‌گردد، ولی در کوتاه مدت ساختمان جدید با کمبود جا برای مواد و مطالعه، کمبود وسایل و تجهیزات، مشکلات مربوط به جابه جایی و تغییرات ساختمانی و عدم قابلیت توسعه و گسترش مواجه می‌شود. به نظر می‌رسد بیشتر این نابسامانی‌ها زائیده عدم حضور و شرکت فعال کتابدار در گروه برنامه‌ریز و سازنده ساختمان کتابخانه است. کتابداران با چنین اوضاع و احوالی کتابخانه‌ها را تحویل می‌گیرند، درحالی که دستشان برای قبولاندن معیارها و استانداردها و به کارگیری تجربیات حرفه‌ای و آموخته‌های دانش کتابداری بسته است. مثال زیر شاهد و گویای این مطلب است:

یکی از نهادهای فرهنگی و آموزشی برای اداره کتابخانه خود به دنبال کتابدار می‌گردد. کتابدار تحصیل کرده و جوانی به مسئول مربوطه مراجعه می‌نماید، پس از آشنایی با شرح وظایف و رعایت ضوابط برای شروع کار به توافق می‌رسند و کتابدار تازه وارد کار خود را آغاز می‌کند، با عشق و امید برای فعال کردن خدمات کتابخانه و پاکیزه و دلپذیر نمودن محیط و فضای آن در صدد ایجاد تغییراتی جزئی در نظام کتابخانه برمی‌آید. متأسفانه این تحرک و فعالیت و تغییر و تحول نشانه دخالت در کار مدیریت تلقی می‌شود.

از مدیران و مسئولان و دست اندرکاران سیاستگذاری‌های آموزشی و فرهنگی و خدمات کتابخانه و اطلاع رسانی کشور تقاضا می‌شود برای پرهیز از دوباره کاری‌ها به نکات زیر بذل توجه فرمایند:

اول: برنامه‌ریزی و طرح و اجرای پروژه ساختمان را به عهده مهندسی بگذارند که قبلاً تعدادی پروژه ساختمان کتابخانه را به انجام رسانیده و ساختمان مطلوبی تحویل داده باشد. دوم: در جلسات بحث و گفت و گو و تصمیم گیری پروژه ساختمانی از کتابداران واجد شرایط دعوت به عمل آورند و نظر آنان را در مورد نیازمندی‌های عمومی و اختصاصی جویا شوند.

سوم: توجه داشته باشند که ایجاد و تأسیس کتابخانه تنها کار یک فرد یا یک شرکت نیست بلکه کار گروهی است و به همکاری و مشارکت تیمی آگاه و آزموده نیاز دارد. تیم ساختمانی وقتی کامل می‌شود که مدیران مسئول، مهندس معمار، مهندس مشاور و پیمانکار، سازندگان و تهیه کنندگان وسایل و تجهیزات کتابخانه و بالاخره کتابدار و مراجعه کنندگان همه در آن حضور داشته باشند.

این اثر ناچیز را با کمال فروتنی به کتابداران ارجمند و دانشجویان گرامی پیشکش می‌کنم؛ به این امید که مطالعه آن در شناخت مسئولیت کتابداران از ساختمان و تجهیزات کتابخانه و مطالعات و پژوهش‌های بیشتر در این حوزه سودمند افتد.

پرویز عازم - تهران

مقدمه

تجربه دراز مدت سی ساله در حرفه کتابداری، مسئولیت و کار در انواع کتابخانه‌ها و مشاهدات و بررسی‌های علمی از وضعیت داخلی بخش‌های مختلف کتابخانه و آشنایی با مشکلات و تنگناهای ساختمان و محل و موقعیت نامناسب اغلب کتابخانه‌ها، حاکی از عدم توجه و به کارگیری نظر تخصصی و هنر حرفه‌ای کتابدار است، و نگارنده را به این نتیجه رساند که ساختمان و فضای بیشتر کتابخانه‌های موجود، پاسخگوی نیازهای روزافزون و مواد و منابع و وسایل و تجهیزات و کاربرد فناوری‌های آموزشی و اطلاعاتی نیست. کتابخانه‌ها بعد از تأسیس به زودی با کمبود جا برای مواد کتابخانه‌ای و جامعه کتابخوان و حتی اسباب و اثاثیه و تجهیزات مواجه می‌شوند. حال آن که امروز از این امر مهم نمی‌توان غافل شد که هرگونه پیشرفت و توسعه آموزشی و فرهنگی در پناه این امکانات و تسهیلات و تجهیزات میسر است. جامعه امروز ایران لزوم رشد صنعت نشر و تالیف و ترجمه کتاب‌های علمی و آموزشی و تهیه و تدارک تجهیزات و فناوری‌های نوین را لمس کرده است. تأسیس انواع کتابخانه‌ها در جای جای سرزمین پهناورمان، سفارش فراوان وسایل و لوازم کتابخانه، و انتشار کتاب بیشتر و نیاز مبرم سازمان‌ها و نهادها و کتابداران متخصص این امید را در دل همه دوستداران کتاب و کتابخانه به وجود آورده که در راه تجهیز و تکمیل کتابخانه‌های موجود و برنامه‌ریزی طرح و نقشه کتابخانه‌های آینده گام‌های بلند و درستی برداشته شده است. مسلماً درک عمیق مسئولان و برنامه‌ریزان به تأسیس و توسعه کتابخانه‌ها با استفاده از همکاری‌های مردمی، آینده امیدبخش و پر بار این توجه و تلاش را تضمین می‌کند. اشاره به این نکته اساسی ضروری است که از دست اندرکاران این تلاش همگانی تقاضا می‌شود از نقش کتابداران حرفه‌ای و از به کارگیری تجربه و تخصص و اطلاعات مفید آنان دریغ نورزند. یعنی آن‌ها را در هر مرحله از برنامه‌ریزی و طرح نقشه ساختمان کتابخانه سهیم کنند. مهندس معمار را با کتابدار آشنا سازند، تا به نقطه نظر و سخن کتابدار گوش بدهد و در حقیقت کتابدار را در طرح نقشه ساختمان کتابخانه جدید و گسترش و بازسازی کتابخانه موجود شریک کند. زیرا رابطه نزدیک و صمیمانه کتابدار و مهندس معمار و همکاری و همفکری ایشان بالمال به سود ساختمان کتابخانه خواهد بود.

در این کتاب به بخشی از اصول همکاری‌های مذکور و سهم عمده کتابدار و موقعیت کتابخانه در انجام وظیفه و رسالتی که به عهده دارد اشاره شده است.

لزوم توجه به رشد و افزایش سریع مواد و منابع کتابخانه و ازدیاد جامعه مراجعه کننده و راهیابی تکنولوژی آموزشی و اطلاعاتی به کتابخانه از دیگر مواردی است که در کتاب حاضر مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

در فصل هایی از خصوصیات و مشخصات و استانداردهای انواع وسایل و مبلمان و ملزومات و تجهیزات کتابخانه با توجه به استانداردهای بین المللی و تبیین و همسو کردن آنها با شرایط و مقتضیات و معیارهای کشورمان و از شیوه انتخاب بهترین انواع آنها سخن رفته است.

در پایان امید می رود در این مختصر بتوان گامی چند در جهت درک بهتر وظیفه کتابداران برداشت و از این رهگذر عنایت و توجه مسئولان را به اهمیت شرکت و دخالت کتابداران در امر مهم برنامه ریزی و طرح و نقشه ساختمان و انتخاب و سفارش وسایل و تجهیزات کتابخانه جلب کرد تا مشارکت و همکاری کتابداران با برنامه ریزان ساختمان کتابخانه و اجرای رسالت و خدمات کتابخانه بهبود یابد.

از همکاران ارجمند کتابدار تقاضا دارد بر این همکار قدیمی منت گذارده، لغزش ها و نواقص کتاب را نادیده نگیرند و با تذکر و راهنمایی و ارشاد خود این جانب را مدیون الطاف و توجهات خویش کرده و دین خود را در اصلاح فعالیت ها و کوشش هایی که صرفاً برای احترام و ارج نهادن به نقش کتابدار و خدمات او انجام می گیرد ادا کنند.